

"Neden akıyla herkes göremiyor? Kemâl-i zuhurundan ve zıddın ademinden..." Soru ve cevabını izah eder misiniz?

Soru: Neden akıyla herkes göremiyor?

Cevap: Kemâl-i zuhurundan ve zıddın ademinden.

Allah'ın bir ismi **Zâhir'**dir; yâni varlığı her şeyden daha aşikârdır. Bedenimizdeki hangi organa, çevremizdeki hangi canlıya, semadaki hangi yıldızla baksak bunların hepsi Allah'ın mahlûkudur. Her şeyi O'nun yaratmış olması, ya kalplerde daimi bir hayret, şükür ve marifet uyandırır. Yahut bu kemal-ı zuhur ülfete dönüşür ve birçok akıllar bu âlemin yaratılışını, sevk ve idaresini hiç düşünmezler; **Halık'**ı göremez ve bilemezler.

Kemal-i zuhurdan görünmemenin bazı örneklerine günlük hayatımızda da şahit oluruz. Meselâ, günde iki-üç kere yemek yiyen insan her defasında Allah'a şükreder. Zira yemesi ve içmesi devamlı değildir, yememe ve içmeme hallerine de maruz kaldığı için, bu nimetleri tattığı zaman **Rabbine** şükreder. İnsan yemeden içmeden günlerce yaşayabildiği halde havasız birkaç dakikadan fazla yaşayamaz. Ancak bu büyük nimete şükretmek pek hatırına gelmez. Bunun sebebi bu nimetin "**kemal-i zuhuru ve zıddının ademidir.**" Her an nefes almak ve hiç havasız kalmamak bu büyük nimetten gaflet edilmesine yol açabilmiştir.

Keza, yolculuğumuzu selamete tamamlayarak bindiğimiz vasitadan indiğimizde Allah'a şükrederiz. Ama, dünya üzerindeki yolculuğumuzun devamlı oluşu ve zıddının olmayışı sebebiyle, bu harika seyahati de çoğu zaman hatırlamayız. Yolcu olduğumuzu âdeta unuturuz.

Şiddet-i zuhurdan gizlenmeye, yüksek frekanslı seslerin işitilmemesi de bir örnek olabilir.

Bu konuda [Otuzuncu Söz olan Ene bahsinden](#) bir hakikat dersi nakletmek isterim:

"... Mutlak ve muhit bir şeyin hududu ve nihâyeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir suret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ, zulmetsiz, daimî bir ziya bilinmez ve hissedilmez."(1)

Allah'ın bütün sıfatları mutlaktır ve muhittir. Her şeyi o yarattığı ve her şeyin bütün ihtiyaçları yine onun kudreti ve rahmetiyle görüldüğü için, ilâhî sıfatların bu daimi icraatları, bazı akılları ülfete ve gaflete düşürebilmektedir.

Üstad'ın **“Zulmetsiz, daimî bir ziya bilinmez ve hissedilmez.”** cümlesi bu hakikati en mükemmel şekilde göstermektedir. Biz güneşi görebiliyorsak ışığın bize sürekli ulaşmayışındandır. Işığın zıddı olan karanlık hiç olmasaydı ışık nedir bilemez ve hissedemezdik.

تأمل سطور الكائنات قاتها

من الملا الأعلى إليك رسائل

Yâni, “Sahife-i âlemin eb'âd-ı vâsiasında **Nakkâş-ı Ezelî'nin** yazdığı silsile-i hâdisatın satırlarına hikmet nazarıyla bak ve fikr-i hakikatle sarıl. Tâ ki mele-i âlâdan uzanan şu selâsil-i resâil, seni âlâ-yı illiyyîn-i tevhide çıkarsın.”(2)

Mele-i âlâ, Allah katında en yüksek makam, Arşa müekkel meleklerin makamı demektir.

Kâinat bir kitab-ı Samedanî olduğu gibi ondaki her bir hadise de o kitaptan bir mektup, bir risale gibidir. Bu kitabı ve ondaki hadiseleri hikmet ve hakikat nazarıyla değerlendiren insanın tevhid inancı kuvvetlenir ve en yüksek makamlara yükselir.

“Şu kitabın heyet-i mecmuasında öyle parlak bir nizam var ki, nazzâmı güneş gibi içinde tecelli ediyor. Her kelimesi, her harfi birer mu'cize-i kudret olan bu kitab-ı kâinatın te'lifinde öyle bir i'caz var ki, bütün esbâb-ı tabiiye, farz-ı muhal olarak muktedir birer fâil-i muhtar olsalar, yine kemâl-i acz ile o i'caza karşı secde ederek **سُبْحَانَكَ لَا قُدْرَةَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** diyeceklerdir.”

"Her bir kelimesi bütün kelimâtıyla münâsebettârdır. Ve her harfi, bâhusus zîhayat bir harfi, bütün cümlelere karşı müteveccih birer yüzü, nâzır birer gözü var olan bu kitabın öyle bir muzâaf istibâk-ı tesanüd-ü nazmı vardır ki, bir noktayı yerinde îcad etmek için, bütün kâinatı îcad edecek bir kudret-i gayr-ı mütenahi lâzımdır. Demek sivrisineğin gözünü halk eden, güneşi dahi o halk etmiştir. Pirenin midesini tanzim eden, manzume-i şemsiyeyi de o tanzim etmiştir.”(3)

Üstat Hazretleri bu âlemdeki varlıklara ve onların eliyle sergilenen akıl almaz

icraatlara **mucizat-ı kudret** (*kudret mucizeleri*) diyor. Yâni, nasıl peygamber mucizeleri taklit edilemiyorsa, onların benzerini yapmakta insanlar âciz kalıyorlarsa, bu kainat kitabındaki kelimeleri, harfleri taklit etmek de öyle mümkün olmuyor. Bir yumurtadan çıkan balık, bir çekirdekten doğan ağaç, bir ağaçtan çıkan meyveler ve nihâyet nutfelerden yaratılan insanlar her biri Allah'ın bir kudret mucizesidir ve hiçbirinin, hiçbir şeyinin taklidi mümkün değildir. Yâni güneş, hava, su, mevsimler, elementler gibi bütün sebepler akıllı ve iradeli farz edilseler ve onlardan bu mucizelerin benzerlerini yapmaları istenilse bundan son derece âciz kalacaklar ve **“Sen her türlü noksandan münezzehsin. Bizim hiçbir kudretimiz yoktur. Şüphesiz sen Aziz ve Hakîm'sin.”** diyeceklerdir.

Daha önce de Üstat'tan naklen ifade ettiğimiz gibi bu âlemde **“Her şey her şeyle bağlıdır.”** Bu kâinat kitabındaki her harfin ve her kelimenin kitabın tamamıyla ilgisi vardır.

İnsan kendi başına müstakil bir varlık değildir. Gözüyle Güneş'le irtibat halindedir, ayakları yerçekimiyle dünyaya bağlanmıştır. Ciğerleri havayla münasebet halindedir. İnsanı yaratmak ve onda tasarruf etmek bütün kâinatı yaratan, sevk ve idare eden sonsuz kudret sahibine mahsustur.

Kâinatın tümünde Üstad'ın ifadesiyle, **“İştibak-ı tesânüd-ü nazm”** vardır. Yâni, varlıklar bir ağ gibi birbirine bağlı ve birbiriyle dayanışma halindedirler.

Sivrisineğin gözüyle güneş arasında maddi bir ilgi bulunduğu gibi, pirenin midesinin tanzimiyle güneş sisteminin tanzimi arasında da ortaklık vardır. Yâni birini kim nizama koymuşsa diğerini nizama koyan da odur. Zira, ne sivrisinek, ne de Güneş sistemi kendilerinde mevcut nizama kendileri planlamış ve uygulamaya koymuş değillerdir.

“Sünühat'ın dokuzuncu sahifesinde: مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْزُبُكُمْ إِلَّا كَنْفُسٌ وَاجِدَةٌ
âyetinin sırrına müracaat et. Yalnız şu kitabın küçük bir kelimesi olan balarısını gör: Nasıl şehd ü şehadet o mu'cize-i kudretin lisanından akıyor! Veyahut şu kitabın bir noktası olan hurdebînî bir huveynat ki, çok defa büyüttükten sonra görünür. Dikkat et: Nasıl mu'ciznümâ, hayret-fezâ bir misâl-i musağğar-ı kâinattır! Sûre-i Yâsin, sûret-i lâfz-ı 'Yâsin' de yazıldığı gibi, cezâletli, mûciz bir nokta-i câmiadır. Onu yazan, bütün kâinatı da o yazmıştır. Eğer insafla dikkat etsen, şu küçücük hayvanın ve huveynatın sureti altında olan makine-i dakika-i bed'ia-i İlâhiyenin şuursuz, kör, mecrâ ve mahrekleri tahdid olunmayan ve imkânâtından evleviyet olmayan esbab-ı basîta-i câmide-i tabiiyedenhusulünü, muhal-ender-muhal göreceksin.”

"Eğer her bir zerrede hükemâ şuuru, etibbâ hikmeti, hükkâmın siyaseti bulunduğunu ve her bir zerre de sâir zerratla vasıtasız muhabere ettiğini itikad edersen, belki nefsinı kandırıp o muhali de itikad edebilirsin. Halbuki,

o zîhayat makinede öyle bir mu'cize-i kudret, öyle bir harika-i hikmet vardır ki, ancak bütün kâinatı, bütün şuûnatını icad eden, tanzim eden bir Sâniin sun'u olabilir. Yoksa kör, az, basit imkân tereddüdüyle ayak atamaz. Esbab-ı tabiîden olamaz. Bâhusus o esbab-ı tabiîyenin üssü'l-esası hükmünde olan cüz-ü lâyeteccezzâdaki kuvve-i câzibe ve kuvve-i dâfianın içtimâlarının hortumu üzerinde, bir muhaliyet damgası var. Fakat câizdir ki, her bir şeyin esası zannettikleri olan cezb, def, hareket, kuvâ gibi emirler, âdâtullahın kanunlarına birer isim olsun. Lâkin kanun, kaidelikten tabiîliğe ve zihnîlikten hâricîliğe ve itibarîden hakikate ve âletiyetten müessiriyete geçmemek şartıyla kabul ederiz."(4)

Kâinat kitabından bir kelime hükmündeki **"bal arısı"**yla, bir nokta hükmündeki bir "mikroba" dikkatimiz çekiliyor. Bal arısı bir yandan insanlara şifalı balını verirken diğer taraftan kendisine hikmet nazarıyla bakanlara **"şehd ü şehadet"**, yâni şahadet balı veriyor.

O küçük makine ile şeker fabrikasını şöyle bir mukayese edelim: Şeker fabrikası geniş bir saha üzerinde kurulmuş, nice motorlar ve aletler bir araya getirilmiş, içinde nice mühendisler, işçiler çalışıyor. Yapılan işin özeti şeker pancarından şeker yapmak. Yâni, zaten içinde şeker maddesi taşıyan şeker pancarını şeker ve küspe olmak üzere ikiye ayırmak için bu kadar emek veriliyor, bu kadar masraflar yapılıyor. Bal arısı ise, küçücük bir fabrika. Çiçekten bal yapıyor. Arıyı Allah'ın bir memuru, şifalı balı da O'nun ihsanı bilmediğimiz takdirde bal arısı ilim ve sanat yönünden bütün insanları çok gerilerde bırakmış olur.

Gözle görülemeyen ancak mikroskopla görülebilen ve kâinat kitabında bir nokta hükmünde olan bir mikrop bütün kâinatın bir **"misâl-i musağğa"**ı bir küçük misâli gibidir. Üstat Hazretleri o küçücük canlıda yerleştirilen çok ince sanat ve hikmetleri, Yasin Sûresinin tamamının **"ya"** ve **"sin"** harflerinde ince kalemle yazılmış olmasına benzetiyor. O iki harfe o sûreyi yerleştirmek büyük bir sanat ve maharet olduğu gibi, bu muhteşem âlemden o küçücük canlıyı süzmek de ancak Allah'a mahsus bir sanat mucizesidir.

Bal arısının yahut o mikrobun yaratılışı **"şuursuz, kör, mecrâ ve mahrekleri tahdid olunmayan ve imkânâtından evleviyet olmayan"** basit ve camit sebeplere vermek son derece muhaldir.

Bu cümlede **sebepler için dört özellik** sayılmış bulunuyor:

- 1. Şuursuz:** Sebepler cansız ve şuursuzdurlar. Ne kendilerini tanırlar ne bizi.
- 2. Kör:** Sebepler kördürler. Ne kendilerini görürler ne de kâinatı ve onda iş görecekları mekânları.

3. Mecraları ve mahrekleri tahdit olunmamış: Cereyan ettikleri yolları ve hareket ettikleri sahalar sınırlandırılmamış. Meselâ, suyu hangi tarafa akıtsanız o yöne gider. Kendisinin tayin ve tespit ettiği belli bir yönü, belli bir hedefi ve hareket sahası yoktur.

4. İmkânâtından evleviyet olmaması: Yâni bütün sebepler mahlûkturlar. Her mahlûk gibi onlar da mümkün grubuna dahildirler. Olup olmamaları müsavidir. Allah'ın irade etmesiyle yokluktan kurtulup varlık sahasına çıkmışlardır. Bu noktada, yâni mümkün olma noktasında sebeplerin hepsi aynıdır, eşittirler. Birinin diğerine üstünlüğü yoktur.

Bu maddeye şöyle bir örnek verebiliriz:

Bir kitaptaki cümlelerin her biri ayrı bir mana ifade ettiklerinden, biri diğerinden farklı ise de tümü **“yazı”** olmakta birleşirler. Bu noktada birinin diğerine karşı bir önceliği ve üstünlüğü yoktur. O halde, bir kitabın cümlelerinden birisi diğerinin kâtibi olamaz. Birini kim yazmışsa tümünü yazan da odur. Sebepler de bunun gibidirler. Canlı varlıklar bu sebeplerle yazılmış birer yazı gibidirler. Bütün sebepler bu yazıların kâtibi olmaktan aynı derecede uzaktırlar; bu noktada aynı derecede âcizdirler.

Üstat Hazretlerinin şu ifadesi bu meseleye de güzel bir örnek olabilir:

“... Mahlûkat, mabudiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlûkiyet nisbetinde de birdirler.”(5)

Kâinat kitabındaki her şey elementlerle yazılmışlar. Elementler mürekkep hükmündedirler ve kendiliklerinden yazı olamazlar. Belli bir mecrada meselâ arının bedeninde akıp onu teşkil edemezler. Kalemin ucundan akan mürekkep kâtibin ilmindeki plana göre kâğıda döküldüğü gibi, elementler de Allah'ın ilim ve hikmetiyle hareket eder ve mahlûkatın yaratılışında görev yaparlar.

Kâinat kitabındaki **“arı”** kelimesinin yazılması, Allah'ın kudretine isnat edilmediği taktirde, onun vücûdunda görev alan her bir atomda “hükema şuuru, etibba hikmeti” bulunduğu kabul edilecektir. Etibba tabipler, doktorlar demektir. Bu kelimenin kullanılması balın şifa olduğunu beyan eden ayet-i kerîmeye işaret içindir.

Öte yandan, o atomun bu işi tek başına yapması mümkün olmayacağı için diğer atomlarla anlaşmaları ve birlikte çalışmaları gerekecektir.

Bazıları, insan bedenini ruhun hareket ettirmesi gibi, atomdaki hareketi de ondaki **cazibe** ve **dafia** kuvvelerinin temin ettiği zannına kapılmış ve eşyanın yaratılışını bu kuvvelere isnat etmişlerdir. Bu kuvvelerin bu işi kendi başlarına yapmaları

imkânsızdır, üzerlerinde “muhaliyet damgası” vardır.

Ruh Allah’ın bir kanunu olduğu gibi, bu kuvveler de ancak “âdâtullahın kanunlarına birer isim” olarak düşünülebilirler.

Ve paragraf şu hüküm cümlesiyle son buluyor:

“Lâkin kanun, kaidelikten tabiîliğe ve zihnîlikten hâricîliğe ve itibarîden hakikate ve âletiyetten müessiriyete geçmemek şartıyla kabul ederiz.”

Âdetullah kanunları her şeyde ve her hadisede hükmünü icra ediyor. Bunları inkâr etmek mümkün değil. Ancak, bunların kendi başlarına bir karar vermeleri ve ona göre iş görmeleri de söz konusu değildir. Tabiat Risalesinde tabiatın ne olduğu açıklanırken **“Kanundur kudret değildir, hakim olamaz.”** ifadesine yer verilir.

Burada kanunlar için, birbirine yakın dört önemli özellik sayılıyor:

Kaidelikten tabiîliğe geçmemek:

Allah’ın âdet kanunlarını tabii kabul etmek ve neticeleri tabii karşılayıp Halık’ını unutmak doğru değildir. Meselâ, çiçekler baharda açar. Bu bir adetullah kanunudur. Ancak, çiçeği yapan, bahar değildir. O bir kanundur, kudret ve hüküm sahibi değildir. Cenab-ı Hak dileseydi aynı çiçekleri başka mevsimde de açtırabilirdi, ancak böyle irade etmiş ve bu bir adetullah kanunu olarak kendini göstermiştir.

Zihnîlikten hâricîliğe geçmemek:

Kanunları zihnimizde canlandırır, varlıklarını aklen biliriz. Ancak, yine biliriz ki bunların hariçte müstakil bir varlıkları yoktur. Üstat Hazretleri ruhun haricî vücut sahibi bir kanun olduğunu zikreder. Yâni, ruh da bir İlâhî kanundur, ancak ölüm hadisesiyle ruh ortadan kaybolmaz, bir başka âleme göçer. İşte bedene konan ve ondan göçen bu kanunun kendine mahsus harici bir vücûdu vardır. Diğer kanunlar böyle değildir. Meselâ, çekirdeklerden ağaçların çıkmaları, büyüüp gelişmeleri ve meyve vermeleri de adetullah kanunlarındandır. Ancak, o ağacın ömrü tamam olup kurduğunda bu kanun da ortadan kaybolur, bir başka yerde varlığını devam ettirmez, zira ağaçtaki büyüme kanununun ve onun sonucu olan yarı canlılığın hariçte vücûdu yoktur.

İtibarîden hakikate geçmemek:

İtibarî, gerçekte varlığı olmayıp öyle kabul edilmiş, öyle itibar edilmiş demektir. Meselâ, sağ, sol, üst, alt birer itibarî emirdirler. Sağ kolumuzun hariçte vücûdu vardır, ama “sağ” diye bir müstakil varlık yoktur.

Âletiyetten müessiriyete geçmemek:

Bazı kanunların icraatları göz ile görülüyor ve onlarla meydana gelen sonuçları da seyredebiliyoruz. Meselâ, insanlar anne ve baba vesilesiyle yaratılırlar. Burada anne ve baba bir alet, bir sebep, bir vasıta olmuşlardır. Müessir değildirler, yâni çocuğun yapılmasında hiçbir tesirleri yoktur. **Kendi rahmindeki çocuğun cinsiyetini öğrenmek için doktora müracaat eden** bir anne bunun en güzel örneğidir.

Bir diğer örnek: Masanın yapımında çekiç bir alet olarak kullanılmıştır. Ancak, masayı çekicinin yaptığını iddia etmek de akıl işi değildir. İşte tabiatı ve ondaki kanunları da bu manada değerlendirmek gerekir. Varlıkları kabul edilir, ama müessiriyetleri, yâni tesir gücüne sahip oldukları kabul edilemez. **Bütün kuvvet ve kudret ancak Allah'a mahsustur.** Dilediği mahlûkuna dilediği kadar kuvvet veren de ancak O'dur.

Dipnotlar:

- (1) bk. [Sözler, Otuzuncu Söz, Birinci Maksat.](#)
- (2) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Nokta.](#)
- (3) bk. [age.](#)
- (4) bk. [age.](#)
- (5) bk. [Lem'alar, On Yedinci Lem'a, İkinci Nota.](#)